

i >) *Fonai* lett. A községbe később beköltözőktől — akikre már nem vonatkoztak az említettek — így különítették el magukat. Az erős családi, rokoni összetartás az írásos emlékekben végig követhető a keresztszülők vagy a házassági tanúk kiválasztásakor is. A *Fonai* családnév a településhez tartozáson kívül foglalkozást, s egyben rangot is jelöl.

Ezért a vezetéknev eredet szerinti elhelyezésében bizonyos átmenet, kereszteződés található. Alaktani szempontból a helynévből keletkezettek közé kellene besorolnunk, jelentésstanilag pedig a foglalkozást vagy inkább a társadalmi helyzetet jelentő típusba. Aki nem élvezte a leírt jogokat, lehetett fonói, de nem *Fonai*.

FÜLÖP LÁSZLÓ

A névhasználat Rákóczi Zsigmond (1544–1608) levelezésének aláírásában

Rákóczi Zsigmond a török hódítók elleni küzdelem méltatlanul kevésbé ismert második nemzedékéhez tartozik Nádasdy Ferencsel, a fekete béggel, Pálffy Miklóssal, a győri hőssel és Batthyány Boldizsárral együtt, hogy több nevet ne említsek a XVI. század második felének minden csapás és megrázkodtatás ellenére is sugárzó erőtű reneszánsz világából. Három évvel Buda török kézre kerülése után született Rákóczi János és Némethy Sára fiaként az Abaúj vármegyei Felsővadászon. Családja köznemesi társadalmi állását tekintve senki sem gondolta, hogy Rákóczi Zsigmondból mérhetetlen birtokok ura, Eger várának főkapitánya, a király tanácsosa, majd később öregségében, Bocskai István halála után, 1607–1608-ban Erdély fejedelme lesz. A fejedelmi Rákóczi-ház története vele kezdődik. Fia, I. Rákóczi György mint „fejedelemsfi” már örökölte a hatalmas birtokot és vele a lehetőségeket.

Sok szálon futó, gazdag életútja levelezésében is nyomon követhető. Ennek levéltári feltárása nyomán az eddig publikált, illetve a szakirodalomban megemlített vagy idézett, tehát ismert 33 levele mellé jelenleg már további 66 levelet tudok állítani. (Levéltári források: Hadtörténeti Intézet Levéltára — Török kori iratok. Magyar Országos Levéltár — NRA, Rákóczi cs. lt., Szepesi kamarai lt., Zichy cs. lt.) Ez a már teljesebb, de korántsem teljes 99 levelet tartalmazó Rákóczi Zsigmond levelezés éppen egy emberöltőt ível át. A legkorábbit 1577. július 31-én írta Szendrő várában végvári kapitányként, a legutolsót pedig 1608. május 11-én Szerencsen, miután a fejedelemséget átadta Báthory Gábornak.

Az eddig közzétett 33 levél közül 23 közéleti szereplésének csúcsához, a Bocskai-szabadságharchoz, amikor erdélyi kormányzó volt, illetve azt követő erdélyi fejedelemségéhez kapcsolódik, vagyis 1604 és 1608 közötti. A megelőző évtizedekből eddig mindössze 10 levele volt ismert.

Levelezésének gyűjtése közben önkéntelenül felfigyeltem a levelek nyelv- és névhasználatára, hiszen missilisei kilenc kivételével magyar nyelvűek. A szepesi kamara tanácsosaihoz címzettek éppen úgy magyarul íródtak, mint a Kassán székelő felső-magyarországi főkapitányság idegenből jött vezetőinek, Paul de Zaranak és Claudius à Rousselnek küldöttek. Vizsgálatom során a kilenc nem magyar nyelvű levél közül hetet azért sem veszek figyelembe, mert kivonatos közlésből ismerem őket,

mely többek között az aláírást sem tartalmazza. Hasonló a helyzet még három magyar nyelvű levelével is, így 89-re csökken a szempontunkból megvizsgálható levelek száma.

Nézzük meg először, hogyan alakult a névhasználat a levelek többi részében, a címzésben és a szövegben.

A hivatalos írásbeliségben a latin nyelv megőrizte uralkodó helyzetét. Ezt még a reformáció sem kezdte ki. A közjegyzői feladatokat ellátó hiteleshelyi intézmény, amely korábban teljesen a katolikus egyházi szervezethez kapcsolódott, fennmaradt. Ennek megfelelően a missilisek írói a címzésben a latinos névformához, egyáltalán a latin nyelvűséghez ragaszkodtak. Ez presztízskérdés lehetett számukra. Így a levél külső megjelenésében megmaradt a latin nyelvhasználat keretei között. Rákóczi levelezésére is a címzés latin nyelvűsége a jellemző.

Más képet mutatnak levelei belülről. Bármelyik levelét vesszük kézbe, a szövegben kizárólagosnak tűnik a nevek magyaros formában való használata, akár a legkorábbiakat nézzük, amelyek csak Felső-Magyarország Tiszán inneni részén belül forogtak, többnyire Szendrő várában keltek, és Kassára mentek; akár erdélyi fejedelemsége idejéből való Kolozsvárt, Gyulafehérvárt kelt leveleit vizsgáljuk. *Soldos Ferenc, Horváth György, Deli György, Zádorhelyi István, Monoki Mihály* névalakokat idézem az első levelekből, *Báthori Gábor*-ét, *Bethlen Gábor*-ét, *Baranyai Miklós*-ét, *Bogáthi András*-ét és *Petki János*-ét erdélyi leveleiből.

A magyaros névhasználat szerves része a levelek szövegében tetten érhető kiforrott magyar nyelvű írásbeliségnek. Rákóczi Zsigmond maga is képzett, tollforgató ember volt. „*Mert míg az kegyetlen betegség ő Nagyságának keze erejét el nem vőtte: nemcsak akarátát írhatta levélben, és másnak keze írását olvashatta el: de még több foglalatossága között is, az szent Bibliának és az jól viselt dolgokról írott könyveknek olvasásában magát gyönyörűségesen gyakorolta.*” Így jellemezte erről az oldaláról őt udvari papja akkor, amikor 1609. január 21-én temette (MPE. XII. Bp., 1928. 98).

Az írásbeli közlésnek tehát teljesen természetes eszköze volt már a magyar nyelv. Rákóczi Zsigmond leveleiben csak olyan latin szavakat találtam a magyar szövegbe beleszőve, amelyek szinte mind élnek ma is, mint pl. a *summa*, a *gratia*, a *deputál*, a *testamentum*. A szerkesztésbeli latinizmusok jelenléte sem változtat ezen a képen, amely azonban egészen megváltozik, amint a levelek záró részét, a befejező formulát, a keltezését és az aláírást vesszük szemügyre. Közülük csak a befejező formula magyar, közvetlenül kapcsolódva a levelek szövegéhez. „*Isten tartsa meg kegyelmeitek jó egészségben*” – így hangzik a szepesi kamarai levéltárban talált, pillanatnyilag legelső ismert levelében (MOL. Szepesi kam. lt. E 254–1577. júl. N. 1.). 1608. február 8-án kelt levelében sem sokban különbözik a befejező forma: „*Tartsa meg Úristen kegyelmed jó egészségben*” (MOL. Rákóczi cs. lt. 31. cs. 5. t.).

A keltezésben viszont már uralkodó a latin vagy a latinos jellegű forma, aminek ismertetésével elkanyarodnék témámtól, azért inkább rátérek Rákóczi Zsigmond levelezésének aláírásában jelentkező névhasználatra, amely azért tanulságos, mert ugyanannak a személynek több évtizedes levelezése mindenképpen alkalmas összevetésre és következtetések levonására.

Nos hát Rákóczi Zsigmond leveleinek végén az aláírás túlnyomórészt latin formájú keresztnévvel, és latin vagyis fordított névrenddel jelenik meg. 89 feldolgozott

levelének aláírása közül 74 a latin (83,2%) és csak 15 a magyar (16,8%), szemben PAPP LÁSZLÓ 75, 1546 és 1599 közötti különféle missilisen végzett vizsgálatának eredményével. Nála a 75 levél közül 30-nak az aláírása magyaros formájú, ami egészen más, tekintélyes, 40%-os arányt jelent (PAPP LÁSZLÓ, Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században. Bp. 1964. 20–22).

A meglehetősen különbség okát talán abban kereshetjük, hogy Rákóczi Zsigmond a helyi keretek közül hamar kiemelkedett, és egyben iskolázottabb is volt annál a rétegnél, melynek levelei közül PAPP LÁSZLÓ sokat feldolgozott.

Egész levelezését tehát végigkíséri a *Sigismundus Rakoczi* latinos aláírásforma. Így írta alá 1577. július 31-i levelét és egy 1607. december 3-át egyaránt, összesen pedig 70 levelét, köztük 39-et saját kezűleg (*manu propria*). További két levelének aláírása az alapalaknak tekinthető *Sigismundus Rakoczi* teljesen latin névformának, melyet a tisztelet, barátság vagy rokonság kifejezésére rendszerint a *servitor et frater* latin kifejezés előzött meg, csak változata. Az egyik rövidítve csak *S* betűvel adja a keresztnévet a családnév előtt, a másik nyilvánvalóan tollhiba: a keresztnévből egy szótag kimaradt, *Sigisdus*-nak írták.

A 74 latinos alak közül két 1580-ból való aláírása vegyes jellegűnek tekinthető. Latin névrendű, de a keresztnévet magyar formájában, *Sigmond* alakban használja.

Ezzel szemben Rákóczi Zsigmond levelezésében a magyar szórendű aláírás csak szórványosan fordul elő, összesen 15-ször. Mindenesetre van egy szakasz, a tizenöt éves háború előtti öt év 1587 és 1592 között, amikor a nagybirtokosok közé került házasságával és a Mágóchy árvák gyámságával, és ugyanakkor Eger főkapitánya is lett, amikor 21 feltárt levele közül 9-et *Rakoczi Sigmond*-ként írt alá. A többi hat magyar aláírása 1578-ból, 1594-ből, 1599-ből (kétszer), 1607-ből és 1608-ból való.

Alaki tekintetben alapalaknak itt a 12-szer előforduló *Rakoczi Sigmond* tekinthető, helyesírási változatnak pedig 1–1 a keresztnévben *h* betoldásával írt *Rakoczi Sigmondh*, illetve *Rakoczi Sighmond* alak. Valószínűleg ismét tollhibás egy magyaros formájú aláírása 1587-ből, ahol a Zsigmondot *d*-vel *Sidmond*-nak írták.

Rákóczi Zsigmond rendkívüli pályája – már említettem –, a magyar művelődés igen dinamikus későreneszánsz szakaszával esett egybe, amikor a magyar nyelvűség értéke és a magyar nyelv használata tudatossá vált, amikor Tolnai Balog János, bár latinul, ezt írta:

„Művelt nyelv ez, könnyedén árad, s jobb a mesére,
mint a görög, héber s mint a neves latin is.” (Tóth István fordítása)

Ellentmondást mégsem látok. Levéltári kutatásom jelenlegi stádiumában azt állapítom meg, hogy a magyar nyelvűség igen erős előretörése ellenére a félévezredes múlttal rendelkező hazai latinság hatása mélyreható volt, és a két nyelvnek a szimbiózis ekkor gyümölcsözőnek tekinthető, s a latin semmiképpen nem vált a fejlődés gátjává. Ezért névtani szempontból is a szilárdan kialakult kételemű magyar nevek latinos formájú használata a levelek címezésében és aláírásában csak formai követelmények teljesítését jelentette, hiszen e levelek szövegében általános és természetes volt a nevek magyaros névrendben és alakban való használata.

HANGAY ZOLTÁN